

Спогади про Володимира Михайловича Гнатюка та листування з ним.

Влітку року 1912 довелось мені з М. М. Коцюбинським та його старшим сином Юрієм зробити подорож у Карпати, де три тижні прожили ми в родині Володимира Михайловича Гнатюка, що з ним Коцюбинський приятелював здавна. І я на завсіди зберіг у душі образ цієї дугово-гарної людини. Вже тоді В. М. був тяжко хорий і мало що не виходив з хати. Одягшись з ранку і прибравши ліжку, він знову лягав і вставав тільки до столу, бо кожен більш-менш жвавий, необережний рух викликав довгий приступ кашлю. Тільки врядигоди, коли дозволяла погода,— літо було надзвичайно дощовите,— проходив кілька кроків до берега Черемоша й сідав на ковбкп...

А в такому немічному тілі живий був навдивовижу міцний дух, що виявлявся у кипучому інтересі, здається, до всього на світі, в невпинній праці, і що-найдивніш у невичерпаному джерелі життєвої бадьорости та, хоч як це дивно, живорадісности... Скромний до величної простоти,— в цьому нагадував духовий образ Ів. Франка,— він ніколи не скарживсь, усі життєві недогоди перемагаючи легким юмором, що виявлялося і на останніх днях коли вже неспроможний написати листа— диктував... Цікаві з цього погляду місця з його останніх листів я наведу далі.

Невичерпана живорадісність вимагала постійно жарту, дотепу. Цілими годинами міг, по-дитячому сміючись, розповідати за давні пригоди юнацьких літ, іноді дрібні і звичайнісінькі, але зогріті таким юмором, розквітчані такою тонкою спостережливістю, що мимоволі з'являлася думка, а чи не відібрала наука у красногo письменства визначну силу? Мало не цілі дні працював над коректурами та розмовляв із Коцюбинським¹⁾; іноді, вертаючи з гір, куди ходив по гриби двічі й тричі на день, заходив Франко... Коли погода не пускала в гори, прилучавсь до них і я. Як зараз бачу:— на ліжкові Гнатюк, біля нього Коцюбинський, а на

¹⁾ Зворушливо ніжно любив Коцюбинського й високо цінував його художній талант. Це йому завдячувати має українське письменство перлину творчости Коцюбинського „Тіні забутих предків“, бо в бік художньої обсервації Гуцульщини штовхав Коцюбинського В. М. Гнатюк, сам закоханий у первісну країну карпатських гірняків. Немало допоміг В. М. Коцюбинському, керуючи його ознайомленням з краєм та народом, по-стачаючи відповідну літературу, даючи цінні вказівки свого величезного досвіду.

ослінчику Франко, присунувшися до столу ліктем, перегортає сторінки якоїсь нової книжки. Коцюбинський виглядав краще, ніж обоє інші і — рік не минув — перший помер... „Нещасливо Ви до нас приїхали — часто казав мені В. М. — нудно цього року у нас, а то торік бували у нас гості і ми веселилися“... з веселим сміхом розповідав про гру „в руських“: я був „Ігнатъв“, Коцюбинський — Кочергин, Гарматій (вчитель з сусіднього села Голови) — Пушкін... і т. д. В товаристві В. М. ніколи не бувало мовчанки, напруженого шукання теми для балачки, бо чисто все цікавило його, все викликало або серйозну розмову, або жарт, а часом серйозність перепліталася з жартом. Питання про мову українську це було одне з питань його постійної уваги (отже й розмови), поруч питання про фольклор, що, в нього, інакше не можна висловитися, був закоханий. Кожне число київської „Ради“ студіював ретельно і ці студії викликали завжди і серйозні нотатки, і жарт. — „Що то за чемні люди у „Раді!“ — сміявся якось... он подивіться — допис з села: — поймали злодія, а „д. злодій“... у них і злодій — добродій“!.. З сусідньої хати, слухаючи веселий сміх та розмову В. М., не можна було уявити собі, що сміється й розмовляє людина смертельною хоробою вже мало не прикута до ліжка. І тільки воля до життя, життя, що було для нього невпинною працею, ще 14 років давала йому перемогу над смертю!... Не можу інакше як з великою подякою згадувати за тую духову прихильність, що дарував мені тоді В. М. Тоді і потім, бо відтоді між нами повстало листування, а свої видання завжди відтоді присилав він мені, прислав і повний корпус коломийок, невідступно радячи їх простудіювати, бо для письменника коломийки, як він гадав, це незамінне джерело...

Через рік — улітку р. 1913 — я знов був у Галичині підчас виборів до Галицького сойму після виборчої реформи, — але з Гнатюком мені побачитися не пощастило. Він кликав мене до Жаб'я (село в Карпатах, недалеко Криворівні), де пробував тоді, але великі дощі та особисті причини, що приневолювали вертати додому, не дали мені змоги виконати своє гаряче бажання. А через рік світова війна урвала й наше листування... В умовах бурхливого часу, подовгу нічого не чуючи про В. М., я часто думав, що навряд чи він іще живий, але „воля до життя“ перемагала тяжку хоробу, і в-осени р. 1925 відновилося наше листування. За дорученням од „Книгоспілки“ я мав дати для „літературної бібліотеки“ вибір творів Л. Мартовича та вступну статтю до збірки. Хтілося мені також притягнути В. М., а через нього й інших галичан до співробітництва в Біографічному словникові діячів України. У цих справах я й написав до нього (додам, що В. М. був дуже близький до Мартовича, і я сподівався, що він спроможеться подати деякі спомини про письменника-приятеля). Наводжу ті місця з нашого останнього листування¹⁾, котрі яскраво характеризують образ В. М.:

¹⁾ Попередні листи В. М. до мене (передреволюційні) загинули.

Львів, 28/X 1925.

Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Тіпите мене, що Ви пригадали собі мене хоч і по такій довгій мовчанці, що вже певно якийсь їй ювілей належить ся... Та я розумію, що наша доля кпить собі з нас і з наших змагань, тому й приневолює нас до мовчанки.

Ви певно й не пізнали б мене тепер, настільки я змінив ся від часу, як ми бачили ся. Постарів я, посивів, а найбільше розслабив так, що вже 10 літ (від 1915 р.) майже не вихожу з кімнати. Давнійше не ходив тому, бо задихував ся йдучи, а сього року почав діставати атаки астми, не раз і по 4 на добу, які мене так мучили, що вже й житє ставало не миле. Тепер мені трохи легше, можу вставати й сидіти по кілька годин денно (з перервами) при столі та щось робити, та праця моя тепер дуже примітивна, концентруєть ся головно на виправлюванню рукописів (чужих) до друку та на коректах. Науково працювати у своїм фаху не можу, бо не маю де друкувати. У нас „Етногр. Збірник“ не виходить від 1916 р., а „Матеріали до укр. етнології“ від 1919 р. — в яких я містив свої праці. Від розпаду Австрії Наук. Тов. ім. Ш. не має ні державних, ні краєвих підмог і нема за що друкувати таких видань. Та й зрештою добре, що не можна друкувати, бо якби я повидавав усі матеріали, то що лишилось би наслідникам, коли такі появлять ся, бо доси їх також не видно.

Що до справ, порушених Вами, то можу дати Вам ось яку відповідь.

Всі дрібні твори Леся Мартовича вийшли другим виданєм у Львові 1922 р. п. н. „Оповіданя. Повне посмертне виданє“ (по за ними полишила ся тільки сатирична повість „Забобан“, яку видала по смерти автора Укр. Вид. Спілка). З нього можете вибрати собі, що Вам подобаєть ся, тільки перед друком треба дещо посправляти, бо там закрало ся досить похибок. „Оповідання“ видала спілка „Народ“.

Добрий портрет Мартовича був свого часу в „Віку“, може заховав ся де кліш. За иншою фотографією треба пошукати між знакомими Март-ча, але на се треба часу. Одну фотографію з молодих літ має В. Дорошенко.

Що до біографічного словника, то можу порадити ось що: В рр. 1898—1901 видав пок. Іван Ем. Левицький чотири випуски такого словаря на букву А—Б (Ангелович-Барвінський). Звідти в разі наглої потреби можете взяти, що Вам буде підходити. Поза тим раджу переглянути Бібліографію того ж самого Ів. Левицького і виписувати звідти (передовсім із газет) біографії, та некрольоги ріжних діячів. Наскільки знайдуть ся в бібліотеці Ак. Н. річники галицьких газет, можна би з них виписувати потрібні Вам біографії. Коли ж ні, то поробити тільки нотатки: де що можна знайти. Пізніше, коли Акад. Наук буде мати на те фонди, можна буде віднести ся до Н. Т. ім. Ш., а воно знайде людей, що за ремунацією будуть чи то виписувати вказані (чи й самостійно вишукувані) біографії, чи складати нові. Без гроший тут у теперішних тяжких часах годі знайти людей, що робили би безплатно, бо кождий шукає якогось заробітку по за звичайним занятєм, щоб вижити.

Листів Куліша до Драгоманова у Львові нема. Зверніть ся за ними до Софії, до дочки Драгоманова, п. Шишманової, там лишив ся його архів, тож і листи повинні бути.

Де тепер пробувають діти М. Коцюбинського? Чи Ви бачили друковані його листи до мене?“

Лист від березня р. 1926 (точної дати нема) писано вже не „власноручно“: „Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Не пишу власноручно, бо лежу в ліжку і ще сього року не вставав.

До попередньої інформації додаю, що багато біографій ріжних діячів надруковано по тутешніх газетах і календарях. Про деяких учених надруковані біографії в хроніці Наук. Т-ва ім. Шевч., а письменників у старій Іст. Літератури Руської Ом. Огоновського. Розуміть ся, що треба знайти міру, до якого діяча подавати яку біографію.

Чи дістали книжочку Мартовича¹⁾ і чи друкуєте вже з неї вибір? Взаміну за неї прошу вислати якусь відповідну книжочку (може іст. рев. Яворського, або иншу яку²⁾).

Тепер видали прихильники В. Стефаника його книжочку п. н. „Земля“ в його ж користь, бо він дуже кепсько стоїть фінансово. Він має всього коло 8 дес. землі, на якій господарить, але можете собі уявити, як господарять поети. Мабуть зовсім не взірцево. Через те він у вічних клопотах, тим більше, що тепер мусить удержувати в школах аж трох своїх синів, а жите в нас дуже дороге.

Коли побачите Серг. Ефремова, перекажіть: книжки, що він мені вислав, я дістав таки, але вони йшли тільки чотири місяці без шість день. Видно, не спішно їм було. Також дістав я книжки, які вислав мені Ан. Онищук, на жаль листа не маю від нього ніякого. Прошу обом передати мій привіт і подякувати за прислані книжки. Дістав я також письмо від Етнографічної Комісії У. А. Н. з повідомленням, що мені вислано 14/XI 25 „Етногр. Вістник“. Я не дістав його одначе до нині, тому просив би, коли се можливе, щоб його вислано вдруге рекомендовано, бо інакше ледве посилка дійшла би. Ваших споминів про Коцюбинського я не читав, бо „Нашого Минулого“ з 1918 р. не бачив. Загалом нам трудно добувати від Вас книжки і наші Вам пересилати.

Лише від двох поетів з України дістаєм ми від часу до часу віршик, а ніхто не пришло нам статі навіть на чисто культурні теми, а не політичні, без яких ми можемо обійти ся. А тим часом по російських заграничних виданнях повно статей на найріжнородніші теми, прислані з Росії і України. Не знаю, чим се пояснити, чи малоросійським лінивством, чи чим иншим? А де пробуває Роман Коцюбинський і що робить?

Чув я, що в Академії Наук якісь сильні непорозуміння між поодинокими членами. Кілько в тім правди?

¹⁾ Книжечка до мене не дійшла.

²⁾ А „відповідна книжочка“, здається, не дійшла до Гнатюка.

Чи не маєте наміру вибратись ще раз до Галичини? Тепер вона зовсім інакше виглядає, як за першого Вашого побуту. Ну, бажаю Вам всього найкращого і остаю з правдивим поважанем“...

Відповідати на цього листа я мусів дуже обережно (бо В. М. був відповідальним за редакцію Л.-Н. Вісника і не хотілося йому сказати щось для нього прикре) пояснити йому, що не з „малоросійського лінивства“ не посилають до „Літ.-Н. Вісника“ й статтів на „чисто культурні теми“.

За якийсь час дістав я редакційний циркуляр (писано самопискою, підписав — „В. Гнатюк“ власноручно) від 24 квітня з запрошенням щось дати для книжки „Літ.-Н. Вісника“, присвяченій пам'яті Франка...

До писаного самопискою обіжника В. М. додав власноручно P. S.: „Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Посилаю Вам отсі запросини, може схочете написати щось, хоч невелике про Франка.

Як би хтось із знайомих хотів написати також щось, то ми були б дуже раді. Вправді у Вас друкується також окремих збірник про Франка, але у Вас є кому писати, тому певно не забракне матеріалів.

Я дістав п'ятий том Коцюбинського і дуже дякую Вам за нього. Чи збірка Мартовича вже готова? Я дуже цікавий на Вашу передмову. Не знаю, як придніпрянці приймуть Мартовича. Він сатирик і в нього багато натяків на місцеві справи, в яких придніпрянцям, що не знають наших обставин, доволі трудно орієнтувати ся без окремого коментаря. Чи Ви у передмові обіяли всю його літературну діяльність? Як багато чисел „Життя і Революції“ вийшло доси? Ми дістали тільки перше число; не знаю чи вислано більше, лиш до нас не дійшли, чи зовсім не вислано? А як виглядає новий харківський журнал, конкурентний до „України“? Здається, що ми простором не дуже віддалені від себе, але що до обміну виданнями, то такі далекі, як би жили на двох небесних сьвітилах. Не знаю, чи довго буде ще лежати такий мур між нами. Здоровлю щиро і кланяюсь“.

Знов довелось обережно поясняти, чом для мене неможливо „написати щось, хоч невелике про Франка“ для „Літ.-Н. Вісника“.

Коли вийшли вибрані твори Л. Мартовича, я послав книжечку В. М. і писав до нього, що маю дати передмову до „Царівни“ Кобилянської, а тому буду радий, коли він подасть мені якісь нові відомості про письменницю, або сповістить її про мій намір, щоб подала автобіографічні спогади. У відповідь дістав від В. М. книжечку О. Кобилянської „Снитть ся“ (Новелі й Нариси), Чернівці 1922. А чи дістав В. М. „Вибрані твори“ Мартовича і як поставивсь до моєї праці про Мартовича, так і не знаю... Спитавши у І. Свенціцького, що приїздив із Львова на юбілей М. С. Грушевського, про В. М-ча, мав відповідь: „вже кілька місяців помирає — та ніяк померти не може“...

А через кілька днів по тому надійшла телеграфна звістка, що упокоївсь...

У Києві, 12 листопаду 1926 р. _____

Мих. Могиланський.